

Владимир Ајзенхамер*

СТРАТЕШКЕ СТУДИЈЕ – ОД ВОЈНИХ НАУКА ДО СТУДИЈА БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак: Рад почива на претпоставци о дисциплинарном раздвајању појмова „стратегичко” и „стратешко” као предуслову за реактуелизацију и даљи развој стратешких студија. У првом делу рада одређено је уже и шире значење појма „стратегичка”, након чега је пажња посвећена генези стратешке мисли, од њених античких почетака па све до краја Другог светског рата. У другом делу рада, аналитички фокус је стављен на прелазак стратегије из искључивог оквира војне науке у шире интердисциплинарно поље студија безбедности и, у складу са тиме, изградњу аргументације о очуваној актуелности стратешких студија након окончања Хладног рата. Трећи део рада посвећен је проблему позиционирања стратешких студија у односу на сродне научне дисциплине (међународне односе и студије безбедности), као и питању проширења поља истраживања у циљу (само)потврђивања њихове дисциплинарне аутономности. У закључку су изнете ауторове препоруке за превазилажење кључних препрека даљем развоју (под)дисциплине.

Кључне речи: војска, интердисциплинарност, међународни односи, политика, стратегија, стратешке студије, студије безбедности

* Доцент на Факултету безбедности Универзитета у Београду и предавач на мастер програму *Студије миграција* на истом универзитету. Основне, мастер и докторске студије завршио је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Докторирао је на теми посвећеној савременим америчко-турским односима. Стручна усавршавања реализовао је на Међународној школи за студије холокауста *Yad Vashem* у Јерусалиму, и Морнаричкој школи за постдипломске студије у Монтереју. У области његовог интересовања спадају међународни односи, стратешке студије, геополитика и блискоисточне студије, док се у свом истраживачком раду фокусира на однос Запада према исламском свету, утицај идеационих и идентитетских фактора на спољну политику, класичну и критичку геополитичку теорију, политичко-војне стратегије, стратешку културу, као и на улогу различитих дискурзивних форми у креирању међународне политике. Аутор је већег броја научних радова објављених у земљи и иностранству, и коаутор књиге „Геополитичке перспективе савременог света”.

Стратешке студије представљају интердисциплинаран приступ безбедности који за свој концептуални темељ користи идеје војних и цивилних стратега о претњи и употреби силе и моћи зарад остварења политичких циљева.¹ Иако често на мети критика, како оних који су их током Хладног рата оштро нападали са антиратног становишта² тако и оних који сматрају да са нестанком биполарног света нестаје и потреба за стратегијским промишљањем међународне безбедности, стратешке студије су опстале до данас, ништа мање важне и ништа мање контроверзне него што су то биле у прошлости. Напротив, у последњих неколико година сведоци смо интензивнијег интересовања за овај приступ у оквиру студија безбедности.

Поновно усмеравање фокуса на стратешку мисао може се приписати чињеници да стратешке студије карактерише снажна веза између теорије и практичне (државне) политике³, те да ова (под)дисциплина претендује „да буде релевантна за доносиоце политичких одлука – чак и ако они нису увек убеђени да академски свет може произвести идеје које су од практичног значаја”.⁴ С друге стране, свет у којем живимо представља свет перманентне несигурности где нарастајући диверзитет безбедносних изазова, ризика и претњи поставља императиве: а. холистичког промишљања безбедносних питања, б. стратешког осмишљавања одговора који би држави као кључном „провајдеру” безбедности омогућили да на најефикаснији начин заштити своје грађане. Услед поменуте интердисциплинарности и тежње ка државоцентричној утилитарности, стратешке студије су поље истраживања које не само да иза себе има богату прошлост већ му се, више него извесно, смеши и још перспективнија будућност.

Прво поглавље овог рада посвећено је појмовном одређењу стратегије и историјском развоју стратешких студија. Друго поглавље бави се питањем реактуелизације и делимичне реконцептуализације стратешких студија путем апострофирања дистинкције између „стра-

¹ Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall: "Global strategic studies: a manifesto", *Journal of Strategic Studies*, Routledge, London and New York, 2016, p. 2.

² Видети: Anatol Raport, *Strategies and Conscience*, Harper & Row, New York, 1964.

³ За више видети: Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, исто, стр. 5; Слободан М. Радивојевић: „Однос политике и стратегије: реафирмација стратегијских студија?”, *Српска политичка мисао*, вол. 62, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, стр. 82–85.

⁴ Columba Peoples: "Strategic studies and its Critics", in: John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray (eds.): *Strategy in the Contemporary World – An introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2019, p. 358.

тегије” и „стратешког” у својству својеврсне научне „вододелнице” која одваја традиционално схватање стратегије као „војне науке” од знатно ширег дисциплинарног обухвата стратешких студија. Треће поглавље посвећено је питању позиционирања стратешких студија у односу на међународне односе и студије безбедности, као и *pro et contra* проблематизацији питања проширења њиховог истраживачког поља. Закључак садржи ауторове препоруке за превазилажење кључних препрека даљем развоју ове (под)дисциплине.

Од стратегије до стратешких студија

Једно од најпоетичнијих, а свакако и најдубокоумнијих тумачења појма стратегија оставио нам је у легат Андре Бофр (Andre Beaufre):

Ја сматрам да је суштина стратегије у апстрактној игри која произлази [...] из супротстављања двеју воља. То је вештина која омогућава, независно од сваке технике, да се савладају проблеми које носи у себи сваки двобој, да би се управо омогућила употреба техничких средстава са највећом ефикасношћу. То је, дакле, вештина дијалектике снага или, тачније, вештина дијалектике воља уз употребу силе ради решења њиховог сукоба.⁵

Сама реч настала је спајањем грчке именице *страт*, која означава војску, и грчког глагола *агос*, који значи водити/предводити. Домаћа литература енциклопедијског и уџбеничког карактера, нарочито она старијег датума, стратегију доводи у везу са „умешћем, циљевима и околностима ангажовања оружаних снага, са већим или мањим нагласком на теоријском или практичном аспекту те појаве”.⁶ Тако, на пример, Војна енциклопедија из 1975. године стратегију види као систем научних знања и вештина посвећених припреми и вођењу рата и употреби силе зарад постизања одређених војних, политичких или економских циљева.⁷ Политичка енциклопедија објављена исте године стратегију пак дефинише путем наглашавања разлике између овог појма и сродног појма „тактика”. Како њени аутори наводе, стратегија се бави „припремањем и вођењем рата у целини, појединих његових етапа и усклађивање стратешких дејстава”, док тактика за свој задатак

⁵ Андре Бофр: *Увод у стратегију*, Војноиздавачки завод, Београд, 1968, стр. 21.

⁶ Зоран Килибарда: *Основи геополитике*, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Јавно предузеће *Службени гласник*, Београд, 2008, стр. 15.

⁷ Зоран Килибарда, исто.

има „припремање и вођење свих врста борбених дејстава”.⁸ Овакав начин дефинисања преузет је од Клаузевица (Carl von Clausewitz), који је у свом капиталном делу *О рату* међу првима детаљно разрадио ову дистинкцију. За њега је тактика наука о употреби снага у борби, а стратегија наука о употреби борбе за постизање ратног циља. Прво подразумева да се „поједини бојеви сами за себе припреме и воде”, док друго подразумева да се они „међусобно повежу ради постизања ратног циља”.⁹

Хедли Бул (Hedley Bull) прави јасну разлику између стратегије у ширем и у ужем смислу речи. Општије тумачење односи се на вештину или науку употребе расположивих средстава зарад остваривања жељеног циља у свакој врсти конфликта, док је у ужем смислу реч о првенствено о војној стратегији.¹⁰ Разрађујући Клаузевицево тумачење, Бул на војну стратегију гледа као на вештину или знање употребе војне силе зарад циља зацртаног одређеном политиком.¹¹ Нешто прецизније одређење војне стратегије можемо наћи и код Бернарда Бродија (Bernard Brodie), за кога она представља мобилисање ресурса неопходних да би се остварила победа над конкретним непријатељем у конкретним политичким и географским околностима.¹²

Из претходно реченог може се закључити да је стратегија првенствено војни концепт усмерен на промишљање и планирање понашања у борби и рату. Међутим, како бисмо избегли могуће забуне, треба имати на уму да је овај појам с временом добио и своје колоквијално значење те се он данас користи и као „назив за изванредан приступ решавању одређеног проблема – остваривању неког циља који не мора имати никакве везе са ‘вођењем војске’”.¹³ Готово да нема сфере друштвеног живота у којој овај термин није ушао у употребу, кренувши од макростратегија попут националних стратегија за сузбијање инфлације или подстицања популационе политике, па све до развојних микростратегија донетих од стране локалних самоуправа, или, још уже гледано, личних стратегија за развој

⁸ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1033.

⁹ Клаузевиц: *О рату*, *Војно дело*, Београд, 1951, стр. 92.

¹⁰ Hedley Bull: "Strategic studies and its Critics", *World politics*, Vol. 20, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, p. 593.

¹¹ Hedley Bull, исто.

¹² Bernard Brodie: "Strategy as a science", *World Politics*, Vol. 1, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1949, p. 477.

¹³ Зоран Килибарда, исто, стр. 15.

каријере. Ипак, нас искључиво занима како се овај појам користи у безбедносном и политичком контексту.

Подужа библиографија стратегијске мисли протеже се од антике па све до данашњих дана. Листа готово увек започиње Тукидитовим (Thucydides) *Пелопонеским ратом*, Сун Цуовом (Sun Tzu) *Вештином ратовања* и Каутиљовим (Kautilya/Chanakya) чувеним делом *Арташастра*. Следе их Маврикијев (Maurice) *Стратегикон*, Макијавелијево (Niccolo Machiavelli) *Умеће ратовања*, Клаузевицево *О рату*, Жоминијев (Antoine-Henri Jomini) *Преглед ратне вештине*, Маханов (Alfred Mahan) *Утицај војне моћи на историју*, Духетово (Giulio Douhet) *Командовање ваздухом*, Хартова (Liddell Hart) *Стратегија* и др. У овај корпус могу бити уврштена и два дела српске школе војне стратегије – *Рат и ратовање* Станојла Стокића и *Стратегија* Живојина Мишића.

Први светски рат је својим страхотним последицама пружио *momentum* настанку науке о међународним односима, чиме се постепено стварао простор за академско проучавање рата као појаве која својом сложености надилази питање ратне, тј. војне вештине. Прва академска институција која се посветила изучавању међународних односа био је велшки Универзитет Абериствит. На њему је 1919. године основано Одељење међународне политике, чија је катедра носила име тадашњег америчког председника Вудра Вилсона (Woodrow Wilson).¹⁴ Наредне године у Лондону основан је Краљевски институт за међународне послове, познатији као Четам Хаус (Chatam House). Потом је уследило оснивање читавог низа сродних институција: Савета за спољне односе 1921. године у Њујорку, затим Института за високе међународне студије 1927. године у Женеви, као и Комитета за међународне односе 1928. године на Универзитету у Чикагу.¹⁵ Ипак, настанак науке о међународним односима сам по себи није био довољан предуслов за излазак стратегије из окриља шињела војне науке. Напротив, „стратегија и војни послови и даље су изучавани у оквиру професионалних војних институција и, донекад, у оквиру војне и дипломатске историје”.¹⁶ Тек је Други светски рат пружио прилику

¹⁴ Драган Симић: „Још једанпут о ‘четири велике дебате’ (Цртице из историје науке о међународним односима)”, *Политичка ревија*, вол. 18, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 1470.

¹⁵ Драган Симић, исто, стр. 1471.

¹⁶ Филип Ејдус: „Међународна безбедност: Теорије, сектори и нивои”, *Службени гласник*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012, стр. 53.

цивилима да узму учешће у војном планирању, што је „утрло пут настанку студија безбедности, до чега ће доћи након завршетка рата”.¹⁷

Након Другог светског рата наступа прекретница у развоју стратегијске мисли, која се огледа у знатном искораку изван круга војне *techné* ка интердисциплинарно заснованој *episteme*. Управо у овом историјском тренутку започиње процес преиначења стратегије, тј. стратегијског мишљења у комплекснију академску форму коју данас називамо стратешким студијама. Стратешке студије сликовито можемо окарактерисати као засебну биљку изниклу на плодном тлу стратегијског искуства претходних генерација. Сва комплексност Хладног рата, продубљена претњом нуклеарног холокауста, довела је, како Бул примећује, до измештања фокуса са рата као инструмента политике ка самој опасности од избијања рата, док су студије конкретних сукоба уступиле место анализи „одвраћања”, „кризног менаџмента” и „манипулисања ризиком”.¹⁸ Он истиче да „остваривање циљева у рату, чак и када остаје преокупација стратега, више није искључиво виђена из Клаузицеве визуре наметања наше воље супарнику”.¹⁹ Као пример новог резона он узима тадашње дискусије о спровођењу стратегије нуклеарног ратовања у којима је циљ победе над противником подређен императиву сопственог опстанка.²⁰

Развој студија безбедности током Хладног рата Стивен Волт (Stephen M. Walt) види првенствено као развој стратешке мисли, која у овом периоду пролази кроз три фазе – *златно доба* (1955–1965), фазу *опадања* (1965–1975) и *ренесансу* стратешких студија (1975–1990).²¹ Аналитичари прве фазе, тј. *златног доба* првенствено су били усмерени на разумевање импликација нуклеарне револуције и стварали су у сенци претње узајамног нуклеарног уништења. Њихова главна преокупација била је разрешење својеврсног нуклеарног гордијевог чвора – како користити оружје масовног уништења у циљу остварења сопствених политичких циљева а да се притом избегне провокација која би супротну страну навела да употреби свој нуклеарни арсенал?²² Хватање укошпац са овим проблемом довело је, према Волтовим речима, до настанка првих радова о нуклеарном одвраћању, принуди и ескала-

¹⁷ Филип Ејлус, исто.

¹⁸ Hedley Bull, исто, стр. 594.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Stephen M. Walt: “The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, 1991, p. 212.

²² Исто, стр. 214.

цији сукоба. Научна заоставштина из овог периода, иако пионирска на пољу науке о безбедности и стратешких студија, патила је од озбиљних недостатака. Пре свега, поменути радови су „нудили веома мало емпиријске подршке њиховим закључцима и препорукама”.²³ Волт сматра да је овај „хендикеп” у одређеној мери био неизбежан, јер је већина података о нуклеарним борбеним капацитетима била класификована као поверљива и стога недоступна истраживачима, те да „изузев [нуклеарног] бомбардовања Јапана, није било историјских података о нуклеарном ратовању на основу којих би се могли извући закључци и препоруке”.²⁴

Друга фаза, фаза *опатања* била је последица деловања више фактора на хладноратовској међународној сцени, који су условили постепени пад интересовања за стратешке студије. Пре свега, „увећањем броја нуклеарних сила, њихових нуклеарних арсенала, као и средстава испоруке попут балистичких ракета знатно је отежано извођење поузданих теоријских генерализација о правилностима избијања и ескалације и исходима потенцијалног нуклеарног сукоба”.²⁵ Волт као други значајан проблем истиче неуспех прве, тј. златне генерације академица посвећених стратешким студијама да обезбеди свој научни подмладак. Он истиче да су чувена имена попут Алберта Волстетера (Albert Wohlstetter) са Универзитета у Чикагу и Вилијама Кауфмана (William Kaufmann) са Масачусетског технолошког института (MIT) у Кембриџу омогућила пролиферацију стратешког знања обучивши већи број потенцијалних наследника, али се показало да је нова генерација више била заинтересована да гради консултантске каријере у државној управи него да остане у академским круговима.²⁶ Поврх свега, историјски тренутак никако није поговодовао даљем напретку дисциплине – рат у Вијетнаму допринео је томе да стратешке студије изађу на лош глас, а тзв. *detant*, тј. релаксација односа између САД и СССР-а поговодовао је ширењу идеје о све мањем значају војне силе и све важнијој улози економије у светској политици.²⁷ Академски фокус је са стратешког промишљања нуклеарног ривалитета измештен у поље међународне економије, а идеја о економској међузависности светског система постепено је отклањала страх од нуклеарног холокауста.

²³ Исто, стр. 215.

²⁴ Исто, стр. 215.

²⁵ Филип Ејдус, исто, стр. 55.

²⁶ Stephen M. Walt, исто, стр. 216.

²⁷ Исто, стр. 216; Филип Ејдус, исто, стр. 55.

Трећу фазу, односно *ренесансу* обележио је крај Вијетнамског рата и неуспех *detanta*, те последично и ново заоштравање односа између две суперсиле. Нове теме улазе у видокруг научника који су се бавили проучавањем међународне безбедности. Интердисциплинарни карактер стратешких студија јача и све више пажње бива посвећено историји. Историјска искуства се изнова промишљају и пропитују, служећи као полигон за тестирање хипотеза актуелних теорија. Иако студија случаја није била непознаница истраживачима безбедности, у овој фази развоја поменута метода биће доминантно примењивана путем компаративног приступа, што је омогућило боље методолошко утемељење стратешких студија.²⁸ Осим на историју, стратешке студије почињу да се ослањају и на друге дисциплине друштвених наука, попут психологије, студија мира, међународне политичке економије и организационих наука.²⁹ Током *ренесансе*, предмет интересовања стратешких студија престаће да буде искључиво питање нуклеарног рата, а пажња ће све више бити усмерена ка конвенционалним оружаним сукобима.³⁰ Ипак, ова фаза поновног процвата дисциплине нагло је прекинута окончањем Хладног рата, након чега ће преовладати став да је стратешко промишљање међународне безбедности, деценијама уназад обликовано нуклеарним надметањем две суперсиле, несврсноходно у свету (ново)наступајуће униполарности.

У условима даље рекомпозиције међународног поретка, студије безбедности ће кренути другим стазама, а идеја о превазиђености стратешких студија однеће превагу у академским круговима, нарочито онима на Западу. На тај начин, стратешке студије доживеће својеврсни „остракизам” из *мејнстрима* студија безбедности, а уточниште ће им, током наредне две деценије, пружити управо они који су стратегију и стратешко промишљање одувек сматрали својим „прерогативом” – војници и војни стратези.

Зашто су нам (и даље) потребне стратешке студије?

Идеја да је нестанком биполарног света нестала и потреба за стратешким студијама тек је делимично оправдана, и то искључиво уколико стратешке студије схватимо као изучавање војне стратегије у условима нуклеарног ривалства две суперсиле. Чак и тада у обзир

²⁸ Stephen M. Walt, исто, стр. 217.

²⁹ Филип Ејдус, исто, стр. 56.

³⁰ Stephen M. Walt, исто, стр. 218; Филип Ејдус, исто, стр. 56.

морамо узети чињеницу да свет који нас окружује и даље није лишен претње употребе нуклеарног оружја, што значи да императив предности заштите голог опстанка над недвосмисленом победом у рату, о чему је говорио Бул, и даље остаје на снази.

Међутим, очувана вредност стратешких студија не тиче се само сенке нуклеарне претње. Бери Бузан (Barry Buzan) примећује да предмет стратешких студија произлази из две темељне варијабле које утичу на међународни систем – његове политичке структуре и природе преобладавајуће технологије која је на располагању политичким актерима.³¹ Политичка структура је сачињена од независних политичких јединица – држава, које поседују могућност да једна против друге (барем у одређеној мери) употребе силу. Стога управо анархична структура међународног поретка креира контекст у ком стратегија постаје важна за политику државе. Бузан закључује како се анархична структура показала дуговечном и да, све док је она главна одлика система, „стратегија има осигурано место у пословима и односима држава”.³² Друга темељна варијабла јесте расположива технологија чије промене утичу на природу инструмената силе који стоје на располагању политичким актерима и од којих, у великој мери, зависи одабир стратегије. Уколико узмемо у обзир било коју од поменутих варијабли, јасно је да су оне валидне и након окончања Хладног рата. Нити је крај биполарног света означио крај анархичне структуре мултиполарног света, нити су „оруђа силе” свој технолошки климакс доживела развојем нуклеарног оружја. Другим речима, термин стратегија још дуго неће изаћи из глосара светске политике.

Упркос великој пажњи коју је посветио овом питању, Бузанов поглед на стратешке студије остаје скучен и не досеже даље од уверења да је најочљивија карактеристика стратешких студија њихова усмереност на војну стратегију.³³ Међутим, комплексност света у ком живимо нагони нас да у једначину стратешког промишљања „укалкулишемо” и изазове и претње нетрадиционалног, тј. невојног карактера.³⁴ Амитава Акарија (Amitav Acharya) и Јиађи Хе (Jiajie He) сматрају

³¹ Barry Buzan: *An Introduction to Strategic Studies – Military Technology & International Relations*, Macmillan for International Institute Strategic Studies, London, 1987, p. 6.

³² Исто.

³³ Исто, стр. 3.

³⁴ Крај Хладног рата у великој је мери умањило претњу избијања нуклеарног сукоба, што је „омогућило да у фокус проучавања међународних односа, па и студија безбедности доспеју оне безбедносне претње које нису изразито војног карактера а које су до тада биле у сенци потенцијалног војног сукоба”. (Милан

да је неопходно да стратешке студије у своје поље истраживања укључе следеће претње невојног карактера:

- претње које непосредно или репетитивно доводе у питање опстанак, структуру и институције државе, њене владе или животе њеног становништва;
- претње које се користе у комбинацији са војном силом или као замена за војну силу;
- рањивости у вези са невојним претњама које могу испровоцирати тренутну војну акцију угрожене државе (иако она у датом тренутку није директно угрожена);
- претње друштвеним и политичким вредностима (нпр. анархистичке идеологије) које могу подрити легитимност режима и ујединити народ против сопствене владе;
- ситуације у којој власт од провајдера безбедности постаје претња по безбедност сопственог народа (нпр. у случају војне репресије, економске деправације или политичке дискриминације);
- било који други сценарио који угрожава физички опстанак државе и који је као такав препознат од стране већинског становништва (нпр. утицај глобалног загревања на јужнопацифичка острва).³⁵

Проблематиком проширења поља истраживања стратешких студија детаљније ћемо се позабавити у наредном поглављу. На овом месту важно је приметити како поменута пролиферација претњи невојног карактера поставља пред државу императив трансформације безбедносне праксе. Наиме, хватање укоштац са шареноликом палетом претњи изискује комплексни ангажман више сегмената државног *aparatusa*, у којем класични безбедносни апарат, тј. војска (и полиција) представља тек један делић слагалице. Питање успешног склапања слагалице, тј. оквира националне безбедности предмет је изучавања тзв. велике стратегије (*grand strategy*)³⁶ коју Позен (Barry R. Posen) де-

Липовац, „Концептуална безбедност”, у: Милан Липовац, Драган Живојиновић (ур.): *Међународна безбедност: Теоријски приступи*, Иновациони центар Факултета безбедности, Академска књига, Београд, Нови Сад, 2012, стр. 50)

³⁵ Amitav Acharya, Jiajie He: “Strategic Studies: The West and the Rest”, in: John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, исто, стр. 336.

³⁶ За више о концепту велике стратегије, као и о актуелним дебатама у вези са њим видети: Nina Silove: “Beyond the Buzzword: The Three Meanings of Grand Strategy”, *Security Studies*, Vol. 27, No. 1, Routledge, London and New York, 2018, pp. 27–57.

финише као „државну теорију о најсврсисходнијем начину ‘производње’ сопствене безбедности”³⁷ (што се у великој мери поклапа са Буловим одређењем стратегије у ширем смислу), и средствима које је неопходно искористити зарад остварења тог циља, а која, сем војних, подразумевају и друге инструменте, попут политичких или економских.

Одговор на питање због чега стратешко промишљање не сме остати „ексклузивитет” генерала и војних стратега дао је још у *златно доба* студија безбедности Бернад Броди (Bernard Brodie). Тај одговор ни данас, више од седам деценија након објављивања његовог чланка „Стратегија као наука”³⁸ није изгубио на својој актуелности. Следећи Клемансоову (Georges Clemenceau) чувену опаску да је рат сувише важан да би био препуштен генералима, Броди је указао на четири традиционална постулата која творе својеврсни војно-стратегијски *conditio sine qua non*, а који су по његовом мишљењу не само погрешни већ могу бити и погубни приликом савременог вођења рата. Први је идеја о вечним истинама које творе универзалне принципе ратовања који су кроз историју остали непроменљиви. Њу најбоље осликавају следеће Жоминијеве речи: „Ратна вештина је постојала одувек, и нарочито је стратегија остала иста, тако под Цезаром и под Наполеоном”.³⁹ Жомини је веровао да се кроз историју мењају само методе, али да принципи остају исти.⁴⁰ Идеја о универзално применљивим кључним принципима вештине ратовања прихваћена је од стране потоњих генерација војних стратега као неупитна. Главна карактеристика ових принципа јесте „да су очигледни, барем када се на њих укаже, и многи су генерали, од Наполеона до Ајзенхауера, истицали њихову једноставност”.⁴¹ Међутим, Броди указује на неколико (подједнако очигледних) недостатака ових принципа. Пре свега, они не садрже ни најмањи наговештај о томе како их спровести у дело. Начин њихове имплементације у праксу остаје у потпуности неразрађен. Као пример он наводи тзв. *економију силе*, принцип који представља *dictum* што ефикаснијег искоришћавања расположивих војних капацитета, али чије се „кршење често заговара током рата,

³⁷ Barry R. Posen: *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between The World Wars*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1986, p. 13.

³⁸ Bernard Brodie, исто.

³⁹ Жомини: *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952, стр. 25.

⁴⁰ Bernard Brodie, исто, стр. 468.

⁴¹ Исто.

а понекада и практикује”.⁴² Такође, све брже промене технике ратовања и ратне технологије умногоме релативизују тезу о дуговечности и универзалности кључних принципа ратовања. Броди констатује да за разлику од нпр. чувеног адмирала Нелсона (Horatio Nelson) који није морао да стрепи да ће се фундаментални постулати ратовања знатно променити за његовог живота, данашњи официри одговорни за стратешко планирање суочавају се са теретом брзих промена. То не значи да се принципи које су одредили Жомини или Клаузевиц и данас не могу сматрати фундаменталним, али они нам више не могу рећи како да се припремимо за рат или како да га водимо.⁴³

Други постулат који Броди критикује јесте употреба крилатица или слогана као премисе за доношење одлука. Иако примећује да се коришћење фразеологије као супститута за озбиљну анализу неретко може срести и у другим дисциплинама, Броди констатује да у војним круговима можемо наићи на екстремне примере њене примене. Он сматра да су максиме испрва користан „дестилат узвишене мудрости”, али да губе на вредности када их пречеста употреба претвори у слоган чија је функција „да подстиче ригидност мишљења и понашања у одређеном правцу”.⁴⁴ Као пример детерминишуће улоге слогана у одабиру војне стратегије можемо навести Петенову (Philippe Pétain) крилатицу „Ватра убија!” (*Le feu tue!*),⁴⁵ која је, према Бродју, више утицала на одабир савезничке стратегије у Првом светском рату него томови и томови војних анализа. Он закључује да убудуће напредак стратегије као науке треба процењивати степеном њене самосталности у односу на овакве слогане.

На мети критике овог аутора наша су се још два традиционална предуслова успешне војне стратегије: уверење о непроцењивој вредности лекција из прошлости, као и глорификација непосредно стеченог ратног искуства. У првом случају, суштина постулата огледа се у следећем Наполеоновом савету: „Читајте изнова и изнова војне кампање Александра, Ханибала, Цезара, Густава, Турена, Еугена и Фредерика. Учините их вашим узорима. То је једини пут да пос-

⁴² Исто, стр. 469.

⁴³ Исто, стр. 471.

⁴⁴ Исто, стр. 472.

⁴⁵ Нешто слободнији превод са француског гласно би: „Ватрена моћ убија!”, јер суштина слогана лежи у акцентовању важности топовске артиљерије по исход рата. Ово уверење Маршала Петена посебно је дошло до изражаја у чувеној бици код Вердена, једној од најдужих и најкрвавијих битака у Првом светском рату.

танете велики генерали и овладате тајнама рата”.⁴⁶ Броди не негира вредност лекција из прошлости, али инсистира на томе да њихово правилно анализирање подразумева адекватну интелектуалну опремљеност аналитичара која се не може ослонити искључиво на познавање корпуса војних знања. Прави разлози исхода одређених ратова и војних кампања могу бити скривени дубоко испод површине појавног, те је за њихово откривање и правилно разумевање неопходно овим искуствима приступити интердисциплинарно.

Када је реч о вредности искуства у борби, Броди наводи три разлога због којих нас уверење у његову незаменљивост може навести на погрешан пут.⁴⁷ Као прво, начин ратовања се мења од рата до рата и ове промене данас су све брже. Можемо ли бити сигурни у то да је нпр. искуство стечено у ратовима пре појаве нуклеарног оружја кључно у свету нуклеарних бомби? Оно ће свакако бити корисно, али за дугорочне одлуке на њега се не можемо ослонити. Такође, чињеница је да човек још нема борбено искуство у вези са масовном употребом атомског оружја, тако да одлучивање о евентуалној употреби нуклеарног арсенала, како је то приметно и Волт,⁴⁸ има мало или нимало везе са искуством. Као друго, исход битке никада не зависи искључиво од једне стране, те наше пређашње искуство има тек делимичну валидност приликом моделовања будућих ратних стратегија. Наше знање стечено у непосредној борби вреди врло мало уколико сметнемо са ума да и наш противник може учити на сопственом искуству, те тако исправити грешке које је начинио у прошлости, чиме се аутоматски умањује употребна вредност нашег искуства. Стога ће истраживач „који жели да открије опште лекције применљиве на будућност [...] обавезати себе да иде даље од историје, тј. иза искуства – да би истраживао ‘слабо осветљено царство онога што је могло бити’”.⁴⁹ Трећи разлог лежи у чињеници да слепо ослањање на искуство спутава коришћење имагинативног мишљења, неопходног да се уоче лекције које су ретко када очигледне. Искусвени одговори на питања која постављамо често су комплексни и захтевају сагледавање из више углова. Дакле, изучавање искуства не изискује само промишљање већ и имагинативност. Без ње, примећује Броди, аналитичари наликују на индијску причу о седморици слепаца који додирују различите делове

⁴⁶ Bernard Brodie, исто, стр. 470.

⁴⁷ Исто, стр. 473.

⁴⁸ Stephen M. Walt, исто, стр. 216.

⁴⁹ Bernard Brodie, исто, стр. 474.

тела слона, да би потом сваки од њих, вођен искључиво сопственим искуством описао животињу на потпуно другачији начин.

Бродијева демитологизација „ванвременских” војно-стратегичких постулата и стављање упитника над њиховом употребљивошћу у времену брзих војно-технолошких али и друштвених промена (у које треба уврстити пролиферацију безбедносних претњи на чији значај указују Акариа и Хе) јасно говоре у прилог тези да сфера „стратешког” не сме бити препуштена искључивој надлежности генерала и војних стратега, већ да овај домен мора бити место сусрета војних и цивилних стручњака, и то у знатно ширем обухвату него што је то био случај у поменуто *златно доба* студија безбедности. На трагу Бродијевих закључака о значају интердисциплинарности и имагинативности, Ричард Бетс (Richard K. Betts) даје један од најјезгровитијих коментара о самој суштини стратешких студија. Он примећује да су стратешке студије нужне (али и оспораване) управо због тога што се фокусирају на есенцијалну клаузевицевску дилему – како од силе направити рационални инструмент политике пре него безумну машину за убијање, тј. како интегрисати политику и рат?⁵⁰ Бетс сматра да овај задатак захтева „интердисциплинарно сједињавање војне граматике и политичке логике”, али песимистички закључује како је тај брак тешко одржив јер лако бива угрожен од стране оних који фаворизују један или други резон.⁵¹

Након свега реченог можемо закључити да модерна држава може успешно одговорити на све бројније и све сложеније безбедносне изазове савремености само уколико се клони једностраности и уколико њиховом решавању приступи на подједнако комплексан начин. Другим речима – стратешки. Стога кључ за разумевање (неокрњене) улоге стратешких студија у 21. веку не треба тражити у нуклеарним и нуклеарним војним стратегијама, већ у садржинској разлици између придева „стратегички” и „стратешки”. Први остаје у вези са начином деловања сврсисходном остварењу зацртаног циља, док потоњи служи да се њиме „укаже на висок ниво значајности неког стања, поступка, објекта (стратешки правац, стратешка одлука, стратешки партнер, стратешка иницијатива итд.)”.⁵² Стога кованица „стратешке студије” има за задатак да истакне не само научни приступ у планирању војно-безбедносних стратегија већ и сам стратеш-

⁵⁰ Richard K. Betts: "Should Strategic Studies Survive?", *World Politics*, Vol. 50, No. 1, Fiftieth anniversary Special Issue, Cambridge, 1977, p. 8.

⁵¹ Исто, стр. 9.

⁵² Зоран Килибарда, исто, стр. 15.

ки значај оваквих студија за руковођење државом, како и у рату тако и у миру.

С обзиром на то да се стратешке студије ослањају на већ поменуто шире схватање стратегије, оне би могле бити дефинисане као наука о мобилисању и употреби најширег спектра различитих средстава зарад постизања жељеног политичког циља, чиме у први план као препознатљива особеност доспева њихова интердисциплинарност. Управо из те особености, чији су значај још током Хладног рата сликовито апострофирали Броди и Бетс проистиче освремењена дефиниција стратешких студија коју су дали Изабела Дајвестејн (Isabelle Duyvesteyn) и Џејмс Ворал (James E. Worrall):

Стратешке студије представљају интердисциплинарно поље истраживања, које у свом језру истражује начине на које војна моћ и други инструменти принуде могу бити искоришћени да би се постигли политички циљеви приликом динамичне интеракције најмање две компетитивне воље.⁵³

Евидентно је да је ова дефиниција инспирисана већ поменутим Бофровим одређењем стратегије, али она у великој мери кореспондира и са тумачењем Колина Греја (Colin Gray) који стратегију види као начин усмеравања и коришћења свих расположивих средстава зарад постизања жељеног политичког циља.⁵⁴ Јасно је да њени аутори сматрају да је за остварење задатог политичког циља нужно обогатити проучавање стратегије увидима из других академских дисциплина, тј. да је неопходно у стратешку рачуницу укључити и релевантне увиде природних наука, уметности, хуманистичких и друштвених наука – пре свега, међународних односа, геополитике, политикологије, социологије, психологије итд. Управо у таквом појачању лежи не само поменути кључ актуелности стратешких студија већ и кључ њиховог будућег развоја.

Ка ширем истраживачком оквиру

Роберт Ејсон (Robert Ayson) примећује да стратешке студије имају веома компликован однос са међународним односима и њеним дисциплинарним дериватом – студијама безбедности.⁵⁵ Поједини ау-

⁵³ Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, исто, стр. 1.

⁵⁴ Colin Gray: *Strategy and Politics*, Routledge, London and New York, 2016, p. 15.

⁵⁵ Robert Ayson: "Strategic studies", in: Christian Reus Smit, Duncan Snidal (eds.): *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 571.

тори, не само они који, попут Хедлија Була, спадају у хладноратовску генерацију истраживача међународних односа (тј. Волтовску *златну* генерацију стратега) већ и они потоњи, оштро су се противили издавању стратешких студија из оквира науке о међународним односима.⁵⁶ Бул је међународну политику видео као својеврсни кардиоваскуларни систем који премрежује „тело” стратешких студија и сматрао је да би њиховим раздвајањем дошло до „исушивања”, те да би потом стратешке студије „саме по себи постале сувопарни војни циљ”. Исту бојазан ће нешто касније испољити Џон Гарнет (John Garnett) који упозорава да је „стратешка мисао толико нераскидиво испреплетена са међународном политиком да би било варљиво и опасно покушати поделити их на два субјекта”.⁵⁷

Супротно томе, током последњих неколико деценија све је гласније уверење да су стратешке студије засебан део студија безбедности (које су и саме изникле из окриља међународних односа). Овако становиште заступа Бузан који, реферишући на Булову организацистичку метафору, стратешке студије представља као витални орган у већ поменутом телу међународних односа.⁵⁸ Оне су за њега потпоље специјализовано за војни аспект међународних односа, које се углавном тиче „употребе силе унутар државе и размене [силе] међу државама”.⁵⁹ Ипак, Ејсон сматра да су стратешке студије много више од тога, и да их зато треба третирати као засебну (под)дисциплину у оквиру политичких наука, која је равноправна а не потчињена међународним односима.⁶⁰

Ејсон стратешке студије пре види као аутономног партнера него као подскуп међународних односа или студија безбедности. Према његовом тумачењу, задатак студената стратешких студија јесте да се фокусирају на истраживање интеракције државе (и других релевантних актера) и међународног безбедносног окружења. Овај аутор однос стратегије и безбедности види као својеврстан зачарани круг у којем се безбедност испрва тумачи као „стање”, а стратегија као „реакција” на дато стање. Међутим, након иницијалне интеракције, улоге се у одређеној мери пермутују, те се стратегија више не сматра само реакцијом већ и узроком неког будућег стања. Отуда стратешке

⁵⁶ Hedley Bull, исто, стр. 596.

⁵⁷ Robert Ayson, исто, стр. 571.

⁵⁸ Barry Buzan, исто, стр. 3.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Ayson, исто, стр. 571.

студије веома интензивно сарађују са студијама безбедности, али се од њих разликују у следећем:

Студије безбедности су повремено пасивнија страна новчића – студија стања међународног безбедносног система и теорија о природи тог система. Стратешке студије су више заинтересоване за акцију и одлуке – шта државе и други актери чине док интерагују стратешки, са којим се изазовима суочавају и какве изборе ће начинити? [...] Стога су стратешке студије пре налик сету пресека него подскупу студија безбедности, са којима деле одређене заједничке основе, али од којих их разликује сопствена агенда.⁶¹

Ова *differentia specifica* доводи нас до питања (што) прецизнијег одређења предмета (*agende*) стратешких студија, као и до питања осавремењивања, односно проширења њиховог дисциплинарног поља. Хватање укоштац са овим питањима захтева акцију на два „колосека”. Пре свега, неопходно је одговорити на оне критике које стратешке студије етикетирају као превазиђену „војну науку” или науку која се бави (искључиво) употребом војне силе. Одговор захтевају и критике које настоје да ову (по)дисциплину сведу на статус војно-техничког крила реализма. Други правац деловања захтева да читава заједница стратега (како војних тако и цивилних стручњака) уложи озбиљан конститутивни напор у циљу изналагања решења следеће дилеме – како ухватити корак са временом а притом сачувати кохерентност језгра дисциплине, тј. избећи дисциплинарно пренапрезање и расплињавање предмета истраживања? Први правац деловања (макар привидно) лакше је остварив и подразумева (ре)афирмацију стратешких студија у већ поменутом ширем интердисциплинарном обухвату, као и већу отвореност за триангулацију теоријских приступа. Други правац, евидентно, изискује већу научну креативност и ширу академску дебату међу проучаваоцима и заговорницима стратешких студија.

Значајан искорак у оба правца у новије време начинили су Дајвестејн и Ворал, објављивањем текста „Глобалне стратешке студије: Манифест” у *Журналу стратешких студија (Journal of Strategic Studies)*,⁶² који издаје престижна издавачка кућа Раутлиц (Routledge). Овим својеврсним академским прогласом, истраживачима стратешких студија, студија безбедности и међународних односа Дајвестејн и Ворал упутили су позив на препород стратешких студија и предложили почетне смернице за њихову ревитализацију. Поменути аутори сматрају да се стратешке студије, пре свега, морају ослободити ограни-

⁶¹ Исто, стр. 572.

⁶² Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, исто.

чења традиционалног државоцентричног фокуса, а у вези са тиме и своје зависности од једног истраживачког модела и једне теоријске парадигме. Како је по завршетку Хладног рата дошло до наглог пораста значаја недржавних актера у сфери светске политике и међународне безбедности, појединци, активисти, транснационалне групе, међународне организације и сл. стицали су све више моћи и утицаја на глобалном плану. Ови „нови” актери у своме деловању такође се воде одређеним стратегијама,⁶³ те је стога нужно да стратешке студије и њих укључе у свој предмет истраживања. Да би то било изводљиво, стратешко понашање не сме бити тумачено искључиво моделом рационалног одлучивања. Напротив, увећање броја актера, тј. стратега, баш као и пролиферација безбедносних претњи о којој говоре Акариа и Хе захтевају другачији приступ, и то онај који ће у свој *calculus* укључити емоције, интуицију и стратешку имагинацију.⁶⁴ Такође, алтернативни теоријски приступи морају наћи своје место под окриљем стратешких студија.⁶⁵ Проширење предмета истраживања намеће императив плурализације теоријског *aparatusa*. Без учешћа других теоријских праваца, реализам, који је деценијама служио као парадигматски камен темељац, лако може постати баласт који онемогућава даљи развој (под)дисциплине.⁶⁶

Дајвестејн и Ворал даље препоручују напуштање западноцентричне стратешке перспективе и, следствено томе, јачу инкорпорацију незападне стратегијске мисли. Спољнополитичке и економске стратегије које су довеле до наглог међународног успона Индије и Кине заслужују да буду детаљно проучене и са становишта утицаја који је на њихово формулисање имала мисао старовековних стратега попут Каутиље, Сун Цуа⁶⁷ или пак вишевековно искуство трибутарног система чији корен лежи дубоко у конфучијанској (Confucius)

⁶³ Исто, стр. 3.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Исто, стр. 4.

⁶⁶ За више о реализму и могућностима његовог иновирања у контексту савремених стратешких студија, као и о доприносу који конструктивизам може дати овом пољу истраживања видети: Lawrence Freedman: “Does Strategic Studies Have a Future?” in: John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray: *Strategy in the Contemporary world – An introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2019, pp. 414-415.

⁶⁷ Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, исто, стр. 4.

традицији.⁶⁸ Незападни однос према стратегији додатно добија на важности када се у обзир узме чињеница да, супротно на Западу уређеном виђењу рата као сукоба две или више држава, „грађански ратови у незападном свету, још од краја Наполеонових ратова, чине доминантан образац [сукобљавања]”.⁶⁹ Напоследку, ови аутори сматрају како стратешке студије морају неговати две важне традиције започете током, Волтовски речено, *златног доба* и *ренесансе* студија безбедности, а то су тежња да се предмет истраживања сагледа као резултат процеса *longue duree* и, наравно, што интензивнији допринос цивилних стручњака даљем развоју (под)дисциплине.

Иако овај манифест садржи више него корисне смернице што се тиче даљег развоја дисциплине, њихове сугестије у вези са питањем проширења поља изучавања поново актуелизују бојазан коју је Волт исказао поводом првих захтева за „проширењем концепта ‘безбедности’ зарад укључења тема попут сиромаштва, сиде, природних непогода, наркоманије и сличног”.⁷⁰ Волт није негирао значај изучавања невојних претњи, као ни чињеницу да војна моћ не може бити једини гарант благостања, али је сматрао да њихово укључивање у поље истраживања може довести до пренапрезања студија безбедности. Том логиком би се и питања „попут загађења, болести, злостављања деце или економске рецесије могла посматрати као ‘безбедносне’ претње”,⁷¹ што би, према његовом мишљењу, било погубно по интелектуалну кохеренцију поља истраживања. Аргументација коју је Волт тада изнео валидна је данас колико и у тренутку када су, одбацивши хладноратовско рухо стратешког промишљања, студије безбедности кренуле путем плурализације и дисциплинарне екстензије.

⁶⁸ За више видети: Владимир Ајзенхамер: „Теорија иза праксе? Пројекат ‘Појас и пут’ – пут ка кинеској теорији међународних односа”, У: Шао Бинхонг, Владимир Цветковић, Зоран Драгишић, Жарко Обрадовић, *Нови пут свиле: европска перспектива: безбедности изазови/ризици унутар Иницијативе 16+1*, Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 96.; Yang Jiang: ”Great Power Style in China’s Economic Diplomacy: Filling the Shoes of a Benign Hegemon?”, *The Hague Journal of Diplomacy*, Brill, Hague, No 6/2011, p. 65.

⁶⁹ Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, исто, стр. 3.

⁷⁰ Stephen M. Walt, исто, стр. 213.

⁷¹ Исто.

Пред истом дилемом пред којом су, почетком деведесетих година 20. века, стајале студије безбедности, сада се налазе стратешке студије укљештене између настојања да (као препознатљиву особеност) задрже свој фокус на рату и конвенционалним претњама националној безбедности, и жеље да ухвате корак са временом и новим безбедносним изазовима. Заиста, уколико би истраживачи стратешких студија прихватили одрицање од државоцентричности онако како то предлажу Дајвестејн и Ворал, по чему би се онда ове студије разликовале од осталих мејнстрим праваца који данас царују студијама безбедности? С друге стране, оправдано је и запитати се имају ли стратешке студије икакву будућност уколико одлуче да остану „аутистичне“ за актуелне трендове на пољу безбедности?

Одговор на ова питања можда је ипак лакше дати него што се то на први поглед чини. Како би стратешке студије изашле из незавидне ситуације избора између „чекића и наковња“, довољно је вратити се Волтовом тумачењу везе између националне безбедности и концепта државништва (*statecraft*):

Војна моћ није једини извор националне безбедности, а војне претње нису једина опасност са којом се држава суочава (мада су углавном најозбиљнија). Последица тога је да студије безбедности такође укључују [у свој предмет истраживања] оно што се понекада назива „државништво“ – нпр. контрола наоружања, дипломатија, кризни менаџмент. Ова питања су очигледно релевантна за главни фокус дисциплине због тога што утичу директно на извесност и карактер рата.⁷²

Можемо приметити да су управо овакво схватање односа националне безбедности и државништва Акариа и Хе изабрали за критеријум селекције невојних претњи које треба укључити у поље истраживања стратешких студија. И то не без разлога. Све невојне претње, које су побројали ови аутори, за последицу могу имати угрожавање опстанка или функционисања државе, државних институција, као и живота (и благостања) њених становника, чиме се изнова враћају гледишту по ком „национална безбедност лежи у срцу стратешких студија”.⁷³ Ослањајући се на Ејубово (Mohammed Ayoub) тумачење појма безбедност, Акариа и Хе успевају да измире Волтово (државоцентрично) виђење овог појма са потребом проширења поља истраживања стратешких студија. Наиме, Ејуб сматра како је „пожељно безбедност дефинисати у односу на рањивост која представља претњу, или има потенцијал да сруши или знатно ослаби државне

⁷² Исто.

⁷³ Amitav Acharya, Jiajie He, исто, стр. 332.

структуре, како територијалне тако и институционалне, као и режиме који управљају овим структурама и који тврде да их представљају у иностранству”.⁷⁴ Другим речима, претње невојног карактера релевантне су са становишта стратешких студија онда када су њихове (могуће) последице државоцентричне, тј. када могу нанети штету националној безбедности рушењем или слабљењем државних структура и опструкцијом државничких активност владајућих режима.

Исти критеријум могао би бити примењен у циљу кориговања смерница које предлажу Дајвестејн и Ворал. Њихов захтев да у фокус стратешких студија уђу и недржавни актери, који представљају нову врсту стратега, чија моћ и утицај у глобализованом свету све више добијају на значају, чини се сасвим оправданим. Неупитно је да стратешке студије морају држати корак са новим трендовима у светској политици и међународној безбедности. Оно што је спорно јесте одбацивање кључне дисциплинарне особености зарад учешћа у академској трци. Национална безбедност мора остати срце стратешких студија, а усмереност на државу и државништво њихов главни иако не и једини фокус.

То значи да би у будућности стратешке студије у своје поље морале укључити како недржавне актере тако и невојне претње, али само у оном опсегу у ком се њихово деловање или (могуће) импликације тичу националне безбедности, односно онда када поменуте активности и импликације имају потенцијал да угрозе опстанак или функционисање државе, државних институција као и животе њеног становништва. На тај начин, стратешке студије би ојачале своје језгро новим (актуелним) истраживачким темама а да притом не би морале да страхују од губитка дисциплинарне аутентичности и асимиловања у безбедносни мејнстрим. Напротив, овакво решење не само да би омогућило даљи и бржи развој (под)дисциплине већ би јој осигурало аутономну и равноправну позицију (коју Ејсон види као „партнерство”) у односу на њене дисциплинарне „сизерене” – међународне односе и студије безбедности.

⁷⁴ Mohammed Ayoob: “The Security Problematic of the Third World”, *World Politics*, Vol. 43, Issue 02, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, p. 259.

Закључак

Да сумирамо – стратешке студије данас представљају веома перспективно истраживачко поље. Но, да би њихов научни потенцијал био у потпуности искоришћен, оне морају што прецизније изградити свој дисциплинарни идентитет.

То пре свега подразумева јасно одређење али и проширење предмета, као и што аутономније позиционирање у односу на међународне односе и студије безбедности. Да би испуниле овај задатак, стратешке студије морају очувати своје кључне особености – континуитет са вековима дугом традицијом стратедијске мисли и своје државоцентрично тежиште. Прво подразумева апострофирање рата, војне моћи и војне стратегије као најрелевантнијих фактора безбедности. Друго – стављање доминантног фокуса на националну безбедност, чиме држава, њене институције и становништво постају референтни објекти безбедности. Упоредо, стратешке студије морају ићи укорак са временом. То значи да њихово поље истраживања мора обухватити и феномен пролиферације (безбедносно релевантних) недржавних актера и невојних претњи. Но, таква инклузивност мора бити јасно омеђена државоцентричним дисциплинарним фокусом, чиме би предмет анализе чинили само они недржавни актери и њихове активности који имају потенцијал да угрозе националну безбедност. Исто важи и за невојне претње.

Такође, треба имати на уму да стратешко промишљање не подразумева пуко изналажење одговора на безбедносне претње већ да оно има и своју асертивну политичку димензију. Постојање политичког вектора у стратешкој геометрији спречава пришивање етикете реактивности, коју би ова (под)дисциплина лако могла понети на основу своје традиционалне усмерености на безбедносне претње и стратегије изналажења одговора. Њихова политичност мора бити наглашенија, а саме студије проактивније, тј. усмерене и на циљеве који се експлицитно не тичу безбедности али који имплицитно и даље доприносе њеном очувању.⁷⁵ Као примере таквих стратешких циљева

⁷⁵ Понекад такви циљеви могу бити идеолошки, па чак и крајње идеалистички, као што је био случај са покушајем Вудра Вилсона да свету наметне либерални образац послератне институционалне обнове, што је напослетку довело до формирања Друштва народа. Према Вилсоновом најинтимнијем уверењу, либерално устројство међународне заједнице представљало би најчвршћи гарант светског мира и безбедности. За више о овој теми видети: Владимир Ајзенхамер: „Бојно поље прахис: реалистичко-конструктивистички дуумвират и

можемо навести побољшање међународног положаја, увећање међународног утицаја или хегемонију. Стога стратешке студије нипошто не смеју остати дефанзивна дисциплина, већ асертивност мора бити њихово препознатљиво обележје.

Јаче истицање политичке димензије могло би имати и друге позитивне ефекте по даљи развој стратешких студија. Оно може водити ка усвајању већ поменуте Грејеве дефиниције стратегије (начин усмеравања и коришћења разнородних расположивих средстава зарад постизања жељеног политичког циља) као једног од концептуалних стожера стратешких студија⁷⁶, чиме би била покренута ланчана реакција унутардисциплинарног престојавања. Виђење стратегије не само као војне стратегије већ и као комплексног процеса усмеравања и коришћења свих расположивих средстава на начин адекватан остварењу жељеног политичког циља учинило би могућим проширење и других стожерних појмова (под)дисциплине. Један од њих свакако је и већ поменути појам државништва, који представља важно концептуално чвориште у којем се преплићу две аналитичке равни стратешких студија – њен микро и макро контекст. Супротно Волтовој симплификацији, државништво не чине само „екстерне” активности попут дипломатије, контроле наоружања или кризног менаџмента. Државништво такође подразумева и „интерно” руковођење, тј. упошљавање расположивих националних ресурса зарад постизања жељених циљева. Стога, стратешке студије морају у једнакој мери посветити пажњу и микро и макро нивоу стратешког деловања, при чему под макронивоом подразумевамо интеракцију државе са међународним безбедносним окружењем (тј. аналитички ниво на коме оперишу Волт и Ејсон), док макрониво можемо окарактерисати као интераговање државе и њених унутрашњих структура (аналитички ниво који у обзир узима Греј). Тек на основу укрпгања резултата микро и макро анализе могуће је извођење валидних закључака о стратешком понашању одређене државе.

О стратешким студијама још би се много тога могло рећи. Неупитно је да даљем развоју (под)дисциплине тек предстоје важни изазови – реконцептуализација кључних теоријских поставки и осмишљавање нових кључних концепата. Питање методолошког

‘посртање’ либералног интернационализма”, *Међународни проблеми*, LXIX (2-3), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017, стр. 262–282.

⁷⁶ За другачији угао гледања на проблем реконцептуализације стратешког мишљења видети: Jeffrey W. Meiser: “Ends + Ways + Means = (Bad) Strategy”, *Parameters*, Vol. 46, No. 4, US Army War College, Carlisle, 2016-17, p. 81–91.

усмерења такође остаје отворено. Уколико узмемо у обзир урођену амбиваленцију стратешких студија, која би се најкраће могла описати максимом „и теорија и пракса”, јасно је да ће њихова даља еволуција зависити од избалансираног ослањања како на квалитативне тако и на квантитативне методе истраживања. Уз то, изазов ће бити и изградња чврсте аргументације којом ће стратешке студије одмерити своју интелектуалну снагу са онима који сматрају да стратешком сагледавању безбедности мања нових идеја и увида и да стога нису дорасле изазовима 21. века.⁷⁷ Напослетку, нису само припадници академске заједнице ти које треба уверити у вредност и нарастајућу важност стратешких студија – неопходно је уверити и креаторе практичних политика.

Све наведено биће веома захтеван, дуготрајан и изазован процес. Стога данашњем покољењу истраживача стратешких студија на плећа пада задатак да ишколује нове генерације превасходно цивилних стратега – како теоретичара тако и практичара. Први ће бити позвани да дају свој теоријски допринос даљем развоју (под)дисциплине, док ће потоњи узети учешће у систему доношења одлука. Али оно што је најбитније, биће упућени једни на друге, чиме ће стратешке студије добити свој пун смисао.

Литература

- Acharya, A, He, J. (2019). Strategic Studies: The West and the Rest. In: J. Baylis, J. J. Wirtz, C. S. Gray. *Strategy in the Contemporary world – An introduction to Strategic Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Ајзенхамер, В. (2018). Теорија иза праксе? Пројекат ‘Појас и пут’ – пут ка кинеској теорији међународних односа”. У: Ш. Бинхонг, В. Цветковић, З. Драгишић, Ж. Обрадовић. *Нови пут свиле: европска перспектива: безбедности изазови/ризици унутар Пницџативе 16+1*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду.
- Ајзенхамер, В. (2017). Бојно поље прахис: реалистичко-конструктивистички дуумвират и ‘посртање’ либералног интернационализма. У: *Међународни проблеми*, LXIX (2–3). Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Ауооб, М. (1991). The Security Problematic of the Third World”, *World Politics*, Vol. 43, Issue 02. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ayson, R. (2018). Old wine in new bottles? The continued relevance of Cold War strategic concepts. In: Glenn, Russell W. *New Directions in Strategic Thinking: ANU Strategic & Defence Studies Centre's Golden Anniversary Conference*. ANU Press.

⁷⁷ Isabelle Duyvesteyn, James E. Worrall, исто, стр. 2.

- Ayson, R. (2010). Strategic studies. In: Smit, C. Reus, Snidal, Duncan (eds.). *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Betts, R. K. (1977). Should Strategic Studies Survive?. *World politics*, Vol. 50, No. 1, Fiftieth anniversary Special Issue.
- Brodie, B. (1949). Strategy as a science. *World Politics*, Vol. 1, No. 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bofr, A. (1968). *Uvod u strategiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Bull, H. (1968). Strategic studies and its Critics. *World politics*, Vol. 20, No. 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B. (1987). *An Introduction to Strategic Studies – Military Technology & International Relations*. London: Macmillan for International Institute Strategic Studies.
- Duyvesteyn, I., Worrall, J. E. (2016). Global strategic studies: a manifesto. In: *Journal of Strategic Studies*. London and New York: Routledge.
- Ејдус, Ф. (2012). Међународна безбедност: Теорије, сектори и нивои. У: *Службени гласник*. Београд: Београдски центар за безбедношну политику.
- Freedman, L. (2019). Does Strategic Studies Have a Future? In: J. Baylis, J. J. Wirtz, C. S. Gray. *Strategy in the Contemporary world – An introduction to Strategic Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, C. (2016). *Strategy and Politics*. London and New York: Routledge.
- Jiang, Y. (2011). Great Power Style' in China's Economic Diplomacy: Filling the Shoes of a Benign Hegemon? In: *The Hague Journal of Diplomacy*, No 6/2011, p. 65. Hague: Brill.
- Клибарда, З. (2008). Основи геополитике. У: *Службени гласник*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду.
- Клаузевиц, К. (1951). *О рату*. Београд: Војно дело.
- Липовац, М. (2012). Концептуална безбедност. У: М. Липовац, Д. Живојиновић (ур.). *Међународна безбедност: Теоријски приступи*. Београд: Иновациони центар Факултета безбедности, Нови Сад: Академска књига.
- Meiser, J. W. (2016/17). Ends + Ways + Means = (Bad) Strategy, *Parameters*, vol. 46, no. 4. Carlisle: US Army War College.
- Peoples, C. (2019). Strategic studies and its Critics. In: J. Baylis, J.J. Wirtz, Gray, S. Colin (eds.). *Strategy in the Contemporary world – An intruduction to Strategic Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Posen, V. R. (1986). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between The World Wars*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Политичка енциклопедија* (1975). Београд: Савремена администрација.
- Радивојевић, С. М. Однос политике и стратегије: реafirмација стратегијских студија? У: *Српска политичка мисао*, вол. 62, бр. 4 (стр. 82-85). Београд: Институт за политичке студије.
- Raport, A. (1964). *Strategies and Conscience*. New York: Harper& Row.
- Silove, N. (2018). Beyond the Buzzword: The Three Meanings of "Grand Strategy". In: *Security Studies*, Vol. 27, No. 1. London and New York: Routledge.

- Симић, Д. (2008). Још једанпут о ‘четири велике дебате’ (Цртице из историје науке о међународним односима). У: *Политичка ревија*, вол. 18, бр. 4. Београд: Институт за политичке студије.
- Жомини, А. (1952). *Преглед ратне вештине*. Београд: Војно дело.
- Walt, Stephen M. (1991). The Renaissance of Security Studies. In: *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2.